ISSN 2181-3187

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA NUTQ O‘STIRISH KOMPETENSIYALARI

Abduraxmonova Gulasal Ravshanovna

Namangan davlat pedagogika institute

Pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta’lim innovatsiyalari kafedrasi o‘qituvchisi, BTS-EU-23 guruh talabasi

Dedaxanova Zarnigora Baxodir qizi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq o‘stirish kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Nutq faoliyatining asosiy ko‘rinishlari – tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodlari yoritiladi. Shuningdek, o‘quvchilarda bog‘lanishli nutqni shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda muammoli vaziyatlardan foydalanishning samaradorligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari nutq o‘stirish kompetensiyalarini rivojlantirish ta’lim sifati va o‘quvchilarning kommunikativ faolligini oshirishda muhim omil ekanini ko‘rsatadi.

Tayanch so‘zlar: nutq kompetensiyasi, bog‘lanishli nutq, kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar, boshlang‘ich ta’lim, til ko‘nikmalari, nutq faoliyati, pedagogik texnologiyalar

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Абдурахмонова Гуласал Равшановна, преподаватель кафедры инноваций начального образования педагогического факультета Наманганского государственного педагогического института, студентка группы BTS-EU-23 Дедаханова Зарнигора Баходир кизи.

ISSN 2181-3187

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические и практические основы формирования речевых компетенций у учащихся начальных классов. Освещаются методы развития основных видов речевой деятельности – аудирования, говорения, чтения и письма. Также обосновывается эффективность использования инновационных педагогических технологий, интерактивных методов и проблемных ситуаций в формировании связной речи учащихся. Результаты исследования показывают, что развитие речевых компетенций является важным фактором повышения качества образования и коммуникативной активности учащихся.

Ключевые слова: речевая компетенция, связная речь, коммуникативный подход, интерактивные методы, начальное образование, языковые навыки, речевая деятельность, педагогические технологии.

DEVELOPMENT OF SPEECH COMPETENCIES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abdurakhmonova Gulasal Ravshanovna, Lecturer at the Department of Primary Education Innovations, Faculty of Pedagogy, Namangan State Pedagogical Institute; student of group BTS-EU-23 Dedakhanova Zarnigora Bakhodir qizi.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical foundations of developing speech competencies in primary school students. It highlights methods for improving the main types of speech activity, including listening comprehension, speaking, reading, and writing skills. The effectiveness of using innovative pedagogical technologies, interactive methods, and problem-based situations in developing coherent speech is also substantiated. The research results demonstrate that the development of speech competencies is an important factor in improving the quality of education and enhancing students' communicative activity.

Keywords: speech competence, coherent speech, communicative approach, interactive methods, primary education, language skills, speech activity, pedagogical technologies.

ISSN 2181-3187

Boshlang‘ich ta’lim tizimi uzluksiz ta’limning muhim bo‘g‘ini sifatida shaxs kamolotining poydevorini yaratadi. Aynan ushbu bosqichda o‘quvchilarning tafakkuri, dunyoqarashi, ijtimoiylashuvi va eng muhimi, nutqiy faoliyati shakllanadi. Bugungi kunda ta’lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuvning keng joriy etilishi o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki amaliy ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich sinflarda nutq o‘stirish kompetensiyalarini shakllantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida e’tirof etiladi.

Nutq inson tafakkurining tashqi ifodasi bo‘lib, u orqali shaxs o‘z fikrini ifodalaydi, boshqalar bilan muloqotga kirishadi va ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi. L.S. Vygotskiy ta’kidlaganidek, “nutq tafakkur bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u inson ongining rivojlanishida asosiy vosita hisoblanadi”. Demak, nutqni rivojlantirish jarayoni bevosita tafakkurni rivojlantirish jarayoni bilan uzviy bog‘liqdir. Shu bois boshlang‘ich sinflarda nutq o‘stirishga yo‘naltirilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning intellektual rivojlanishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi.

Nutq o‘stirish kompetensiyasi keng qamrovli tushuncha bo‘lib, u o‘quvchining til vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish, fikrini og‘zaki va yozma shaklda aniq, ravon va mantiqiy ifoda etish, shuningdek, boshqalarning nutqini tushunish va unga mos munosabat bildirish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu kompetensiya quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan tashkil topadi: tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish ko‘nikmalari. Har bir komponent o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, biri rivojlanmasdan turib boshqasining mukammal shakllanishi qiyin kechadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq o‘stirish kompetensiyalarini shakllantirishda avvalo tinglab tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Chunki nutqiy faoliyatning asosiy bosqichlaridan biri aynan eshitilgan axborotni to‘g‘ri qabul qilish va anglashdan iboratdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar nutqni tinglash orqali yangi so‘zlarni o‘zlashtiradi, grammatik tuzilmalarni idrok etadi hamda nutqiy muhitga moslashadi. Shu bois dars jarayonida audio materiallardan, hikoya va ertaklarni tinglashdan, savol-javob metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

ISSN 2181-3187

Og‘zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish esa o‘quvchilarning muloqotga kirishish, o‘z fikrini ifodalash va nutqiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatini oshiradi. J. Brunerning fikricha, “bolaning nutqi ijtimoiy muloqot jarayonida shakllanadi va rivojlanadi”. Demak, o‘quvchilarga erkin fikr bildirish imkonini beruvchi muhit yaratish zarur. Bu borada rolli o‘yinlar, dialog va monolog mashqlari, kichik guruhlarda ishlash kabi metodlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, o‘quvchilarning kundalik hayotiy vaziyatlarga asoslangan suhbatlar tashkil etish orqali ularning nutqiy faolligini oshirish mumkin.

Yozma nutq kompetensiyasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun murakkab, ammo muhim ko‘nikmalardan biri hisoblanadi. Yozma nutq orqali o‘quvchi o‘z fikrini tizimli ravishda ifodalashni o‘rganadi, imlo va uslubiy me’yorlarga rioya qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Bu jarayonda diktant, bayon, insho yozish, rasm asosida matn tuzish kabi mashqlar samarali hisoblanadi. O‘qish savodxonligi esa nutq o‘stirishning asosiy tayanchlaridan biri bo‘lib, u o‘quvchining matnni tushunishi, tahlil qilishi va undan xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Bog‘lanishli nutqni shakllantirish boshlang‘ich ta’limda nutq o‘stirishning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bog‘lanishli nutq o‘quvchining fikrini izchil, mantiqiy va tushunarli tarzda bayon eta olish qobiliyatini ifodalaydi. Bu ko‘nikmani rivojlantirish uchun hikoya tuzish, matnni qayta so‘zlab berish, rasm asosida voqeani tasvirlash, muammoli vaziyatlarga yechim topish kabi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. S. Savignon ta’kidlaganidek, “tilni o‘rganish jarayoni kommunikativ ehtiyojlarni qondirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim”. Shu bois nutq o‘stirish jarayonida o‘quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga yaqin topshiriqlar bilan ta’minlash muhimdir.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar nutq o‘stirish kompetensiyalarini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Interfaol metodlar o‘quvchilarni faol fikrlashga, mustaqil qaror qabul qilishga va o‘z nuqtai nazarini asoslashga undaydi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Baliq skeleti” kabi metodlar orqali o‘quvchilar dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Bunday metodlar nafaqat nutqiy

ISSN 2181-3187

faollikni oshiradi, balki o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham nutq o‘stirish jarayonining samaradorligini oshiradi. Multimediali taqdimotlar, audio va video materiallar o‘quvchilarning eshitish va ko‘rish orqali qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bundan tashqari, interaktiv platformalar orqali o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin. Bu esa ularning nutqiy kompetensiyalarini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinflarda nutq o‘stirish kompetensiyalarini shakllantirishda o‘qituvchining roli beqiyosdir. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarni nutqiy faoliyatga yo‘naltiruvchi, ularni rag‘batlantiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi shaxs bo‘lishi zarur. Pedagog o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni qo‘llashi, har bir o‘quvchining nutqiy imkoniyatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratishi lozim.

Nutq o‘stirish jarayonida oilaning ham o‘rni katta. Ota-onalar bolalarning nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishlari uchun ular bilan muntazam suhbatlashishlari, kitob o‘qishga undashlari, fikr almashish muhitini yaratishlari zarur. Bu jarayon maktab va oila hamkorligida samarali amalga oshiriladi.

Boshlang‘ich sinflarda nutq o‘stirish kompetensiyalarini shakllantirishda metodlarning to‘g‘ri tanlanishi muhim ahamiyatga ega. O‘zbek metodist olimlari K. Qosimova, Sh. Yusupova ta’kidlaganidek, nutqiy faoliyatni rivojlantirishda o‘quvchini faol ishtirokchiga aylantiruvchi interfaol metodlar ustuvor bo‘lishi lozim. Quyida amaliyotda samarali qo‘llaniladigan metodlar va ularning namunaviy topshiriqlari keltiriladi.

“Hikoya tuzish” metodi

Mazkur metod o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

O‘quvchilarga quyidagi rasm (masalan, “Kuz fasli”, “Maktab kuni”) tasviri beriladi.

ISSN 2181-3187

Topshiriq:

– Rasmga qarab 5–7 gapdan iborat hikoya tuzing.

– Hikoyada voqealar ketma-ketligini saqlang.

– Kamida 2 ta sifat va 2 ta fe’ldan foydalaning.

“Savol-javob (dialogik nutq)” metodi

Bu metod o‘quvchilarning muloqotga kirishish qobiliyatini rivojlantiradi.

Mavzu: “Mening sevimli fanim”

– O‘quvchilar juftlikda ishlaydi.

1-o‘quvchi savol beradi: “Sening sevimli faning qaysi?”

2-o‘quvchi javob beradi va izohlaydi.

So‘ng rollar almashadi.

“Hikoya tuzish” metodi asosida 1 soatlik dars ishlanmasi batafsil va amaliy ko‘rinishda keltiriladi:

DARS ISHLANMASI

Fan: Ona tili

Sinf: 3-sinf

Mavzu: Rasm asosida hikoya tuzish

Dars turi: Yangi bilim beruvchi, nutq o‘stiruvchi

Dars metodi: “Hikoya tuzish” metodi

Dars davomiyligi: 45 daqiqa

Ta’limiy maqsad:

O‘quvchilarga rasm asosida izchil va mantiqiy hikoya tuzishni o‘rgatish.

Tarbiyaviy maqsad:

O‘quvchilarda tabiatga mehr, kuzatuvchanlik va estetik didni shakllantirish.

Rivojlantiruvchi maqsad:

O‘quvchilarning bog‘lanishli nutqi, mustaqil fikrlashi va so‘z boyligini rivojlantirish.

Kutilayotgan natijalar:

ISSN 2181-3187

Dars yakunida o‘quvchilar:

– rasm asosida hikoya tuza oladi;

– fikrini izchil bayon qiladi;

– gaplarni mantiqiy bog‘laydi;

– yangi so‘zlardan nutqda foydalanadi.

Dars jihozlari:

Rasm (masalan: “Kuz fasli”, “Bolalar bog‘da”), doska, marker, tarqatma materiallar

Darsning borishi

1. Tashkiliy qism (5 daqiqa)

– Salomlashish

– Davomatni aniqlash

– O‘quvchilarni darsga tayyorlash

– Qiziqarli savol:

“Sizga qaysi fasl yoqadi va nima uchun?”

2. O‘tgan mavzuni mustahkamlash (5 daqiqa)

– O‘quvchilarga savollar beriladi:

– Gap nima?

– Gap qanday bo‘lishi kerak?

– 1–2 o‘quvchidan kichik hikoya ayttiriladi

3. Yangi mavzuni tushuntirish (10 daqiqa)

O‘qituvchi tushuntiradi:

– Hikoya – bu voqealarni ketma-ket, mantiqiy bayon qilishdir

– Hikoya 3 qismdan iborat:

1. Boshlanish
2. Asosiy qism
3. Yakun

Doskaga misol yoziladi:

“Bog‘da bolalar o‘ynamoqda. Ular quvnoq kulishmoqda. Quyosh charaqlab turibdi.”

ISSN 2181-3187

4. Asosiy faoliyat (20 daqiqa)

1-topshiriq (jamoaviy ish):

O‘qituvchi rasm ko‘rsatadi (masalan: “Kuz fasli”)

Savollar:

– Rasmda nima tasvirlangan?

– Qaysi fasl?

– Bolalar nima qilmoqda?

O‘quvchilar javob beradi.

2-topshiriq (guruhda ish):

O‘quvchilar 3 guruhga bo‘linadi

Har bir guruhga topshiriq:

– 5–6 gapdan iborat hikoya tuzing

– Hikoyada kamida:

– 2 ta sifat

– 2 ta fe’l ishlating

3-topshiriq (individual ish):

Har bir o‘quvchi mustaqil ravishda:

– 4–5 gapdan iborat hikoya yozadi

5. Mustahkamlash (3 daqiqa)

– 2–3 o‘quvchi hikoyasini o‘qib beradi

– O‘qituvchi xatolarni to‘g‘rilaydi

– Eng yaxshi hikoya rag‘batlantiriladi

6. Baholash (2 daqiqa)

Mezonlar:

– Gaplarning to‘g‘riligi

– Mazmun izchilligi

– So‘z boyligi

– Faollik

7. Uyga vazifa (1 daqiqa)

ISSN 2181-3187

– “Mening bir kunim” mavzusida 5–6 gapdan iborat hikoya yozish

“Aqliy hujum” metodi

Ushbu metod o‘quvchilarning erkin fikrlashini va nutqiy faolligini oshiradi.

Mavzu: “Kitobning foydasi nimada?”

Topshiriq:

– O‘quvchilar navbat bilan fikr bildiradi.

– Har bir o‘quvchi kamida 1 ta gap aytishi shart.

– Fikrlar doskaga yozib boriladi.

“Rasm asosida gap tuzish” metodi

Bu metod nutqning grammatik va mazmuniy jihatdan to‘g‘ri shakllanishiga yordam beradi.

– Rasm: “Bolalar bog‘da o‘ynamoqda”

Topshiriq:

– Rasm asosida 3 ta sodda gap tuzing.

– Keyin ularni bitta bog‘langan matnga aylantiring.

“Rolli o‘yin” metodi

O‘quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlaydi va nutqni tabiiy rivojlantiradi.

Mavzu: “Do‘konda”

Rollar: sotuvchi va xaridor

Topshiriq:

– Xaridor mahsulot so‘raydi.

– Sotuvchi javob beradi va narxini aytadi.

– Suhbatni 4–5 gapdan iborat qiling.

“Klaster” metodi

Bu metod o‘quvchilarning fikrlarini tizimlashtirishga yordam beradi.

Mavzu: “Bahor”

– Doskaga “Bahor” so‘zi yoziladi.

ISSN 2181-3187

– O‘quvchilar shu mavzuga oid so‘zlarni aytadi (gullar, yomg‘ir, qushlar…).

– So‘ng shu so‘zlardan foydalanib gap tuzadilar.

“Matnni davom ettir” metodi

Ijodiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

Boshlanish beriladi:

“Bir kuni kichkina quyon o‘rmonga chiqdi…”

Topshiriq:

– Hikoyani 4–5 gap bilan davom ettiring.

– Yakunini o‘zingiz o‘ylab toping.

“Insert” metodi (o‘qish bilan bog‘liq)

Bu metod o‘qilgan matnni tushunishni rivojlantiradi.

Matn o‘qiladi va quyidagi belgilar qo‘llanadi:

✔ – bilaman

• – yangi ma’lumot

? – tushunmadim

So‘ng o‘quvchilar belgilar asosida fikr bildiradilar.

Mazkur metodlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Ularni tizimli va maqsadga muvofiq qo‘llash orqali o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqi, muloqot madaniyati va mustaqil fikrlash qobiliyatini samarali shakllantirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda nutq o‘stirish kompetensiyalarini shakllantirish o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish orqali o‘quvchilarning tafakkuri, muloqot madaniyati va ijtimoiy faolligi oshadi. Dars jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar va muammoli vaziyatlardan samarali foydalanish nutq o‘stirish jarayonining samaradorligini ta’minlaydi. Natijada o‘quvchilar o‘z fikrini erkin, ravon va mantiqiy ifoda eta oladigan, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Savignon S.J. Communicative Language Teaching. – Yale University Press, 2002.

2. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti. – Toshkent, 2021.

3. Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi asoslari. – Toshkent, 2019.

4. Qosimova K., Yusupova Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent, 2020.

5. Abduraxmonova G.R. The Importance Of Developing Students’ Connected Speech In Mother Language Lessons. // International Journal of Pedagogics (ISSN: 2771-2281) Published Date 2025-10-24. Pages 293-296

6. Abduraxmonova G.R. Methodology of Developing Students’ Connected Speech in Mother Language Lessons: On the Example of a 4th Grade Mother Language Textboo.// Journal of Intellectual Property and Human Rights, 4(10), 146–150. Retrieved from. Vol.4 No.10 (2025).

7. Abdurakhmonova G.R. Methods For Developing Students’ Coherent Speech In Mother Tongue Classes Received:30October2025;Accepted:25November2025;Published:31December2025.

8. Abduraxmonova G.R. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qish darslarida bog‘lanishli nutqini rivojlantirish. // Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi-2022y. 5-son 759-761 b. ISSN-2181-0427.